

ნათლის ტროპიკა ქართულ ჰიმნოგრაფიაში

ქველმა ქართულმა სასულიერო პოეზიამ, რომელმაც განვითარების სხვადასხვა საფეხური განვლო. პოეტური აზროვნების ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა და მასში გავრცელებულმა მხატვრულ-გამომსახველობითმა ხერხებმა გარკვეული ევოლუციის შემდეგ საერო მწერლობის ძეგლებშიც მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა. საქართველოში ჰიმნოგრაფია, ჩვენი მეზობელი ქრისტიანული ქვეყნების მსგავსად, ლიტურგიკული ღვთისმსახურების წიაღში აღმოცენდა და გამოხატავდა იმ სარწმუნოებრივ-ზნეობრივ იდეალებსა და აზრებს, რომელთაც ეპოქის ხასიათი განსაზღვრავდა. იგი თავისი განვითარების ყოველ პერიოდში იზიარებდა იმ მსოფლმხედველობრივ-ფილოსოფიურ შეხედულებებს, რომლებითაც ხასიათდებოდა შესაბამისი ეპოქის სასულიერო მწერლობის სხვა დარგები. ცნობილია, რომ სასულიერო პოეზიის ჩასახვისა და გავრცელების პირველ ეტაპზე იგი იფარგლებოდა ბიბლიურ-ქრისტიანულ პირთა და უცხო ქვეყნების წმიდა მოწამეთა თემებით, ხოლო შემდგომ პერიოდებში, საქართველოს პოლიტიკურ-სოციალური მდგომარეობის შეცვლის შესაბამისად, სასულიერო პოეზიის თემატიკაც გაფართოვდა და დაიხვეწა. მასში გამოხატულებას პოულობს ყველა ის მნიშვნელოვანი მოვლენა თუნაკადი, რომელთაც ადგილი ჰქონდა აგიოგრაფიულ, თეოლოგიურ, დოგმატურ-პოლემიკურ და კანონიკურ ლიტერატურაში.

X—XII საუკუნეებში სასულიერო მწერლობის ძეგლებში განსაკუთრებული სიძლიერით შექრილმა ეროვნულ-პოლიტიკურმა და სოციალურმა მოტივებმა თავისებური დალი დაამჩნიეს აგიოგრაფიული ჟანრის განვითარებას, რამაც თავისთავადი, ეროვნული ხასიათი მიიღო და ნაწილობრივ განასხვავა იგი ბიზანტიური სასულიერო მწერლობისაგან, ხოლო ჰიმნოგრაფიამ, როგორც აგიოგრაფიაზე ამოზრდილმა დარგმა სასულიერო მწერლობისა, მთელი სისრულით აითვისა და სავსებით კანონზომიერად გაიზიარა აგიოგრაფიულ-თეოსოფიურ თხზულებათა ტენდენციები, ასახა ქრისტიანულ-თეოლოგიური შეხედულებები.

ბანი, იდეები და მისწრაფებანი, ნათლად გამოიკვეთა ჰიმნოგრაფთა მსოფლმხედველობა.

ჰიმნოგრაფია, სასულიერო მწერლობის სხვა დარგთა მსგავსად, ბიბლიას ემყარება; ქართული სასულიერო პოეზიის შესწავლისას განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს სიმბოლიკა, რომლის წყარო ბიბლიურ-პოეტურ აზროვნებაშია საძიებელი. სიმბოლო ხანგრძლივი დაკვირვების შედეგადაა მიღებული, იგი ბუნებასთან აზროვნებით მიახლოება, შემოქმედებითი მისვლაა, ბუნებიდან აღებული და ადამიანის აზროვნებაში გარდაქმნილი სახეა. ამიტომ სიმბოლო ავტორისეულ განცდასთან ერთად შეიცავს ბუნების იმ ნიშანს, რომელიც კონკრეტულ შემთხვევაში მასშია გამოხატული. ამ თვალსაზრისით რელიგიური და მხატვრული სიმბოლო ზოგჯერ ემთხვევა ერთმანეთს. ძველი და ახალი აღთქმის წიგნები ამ მხრივ უშრეტ წყაროს წარმოადგენენ, ისინი მხატვრული აზროვნების მწვერვალებზე დგანან. უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი პოეტური სახისა თუ სიმბოლოს საწყისები ბიბლიამდელ პოეტურ აზროვნებაშია საძიებელი. ცნობილი ფაქტია, რომ ბიბლიით-ჰიმნოგრაფია უხვად სარგებლობს და მასში გადასული პოეტური სახეები თუ სიმბოლოები გაქვავებულ ფორმებად წარმოგვიდგება. ბიბლიური სიმბოლოებისა და, საერთოდ, მხატვრული აქსესუარის ტრაფარეტად ქცევა ჩვეულებრივი და დამახასიათებელია ჰიმნოგრაფიისათვის, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ზოგი ჰიმნოგრაფის ნიქის წყალობით არცთუ ისე იშვიათია ორიგინალური მხატვრული სახისა თუ სიმბოლოს შექმნა.

ქართული ჰიმნოგრაფიის მრავალფეროვან მხატვრულ აქსესუარში მნიშვნელოვანია ნათლად ტროპიკა, რომელიც ძირითადად ქართულ აგოგრაფიაში გავრცელებულ პოეტურ სახეებს ეყრდნობა და მეტწილად ღვთის ეპითეტად გვევლინება; ე. ი. ქრისტიანულ მწერლობაში ნათელი — სინათლე ღმერთის სახელია. სხვა რელიგიებშიც ნათელი ღვთაების ერთ-ერთი გავრცელებული ეპითეტია.

ინდურ „ვედებში“ ნათელი ღმერთის ერთ-ერთი სახელია. სპეციალისტები მიუთითებენ, რომ ეს ფაქტი განპირობებულია იმით, რომ ნათელმა ადამიანის აზროვნების ჩამოყალიბებიდანვე მიიღო გადამწყვეტი მნიშვნელობა და, რაკი მისი არსის შეცნობა საკმაოდ რთულ პრობლემად წარმოუდგა, გააღმერთა ის სხეულები, რომლებიც ნათლის წყარო იყო და, რასაკვირველია, შესაბამისად ნათელი ზოგადად ღმერთის ერთ-ერთ ატრიბუტად გაიაზრა. ასევე აღიარებს სპარსული „ავესტა“ ნათელს ღვთის სახელად.

ქალღეური ფილოსოფიის მიხედვით, ნათელი უნივერსალური და მარადიულია, პირველმიზეზი ყოველივე არსებულისა. მას აღარებენ გონებას, რომელმაც მატერია აამოძრავა, რათა მისგან მსოფ-

ლიო შეექმნა. აზროვნების განვითარების შემდეგ საფეხურზე ნათელი გახდა უნივთო სული—ღმერთი. ბერძნულ სამყაროში აპოლონი იყო მიჩნეული შეუქმნელი, დაუბადებელი, უნივთო ნათელის განსახიერებად.

ბაბილონურ-შუმერულ მითოლოგიაში ღმერთს მიეწერება ქაოსიდან ნათელის შექმნა, რაც მის მიერ შესრულებულ მოქმედებათაგან პირველი ყოფილა. ბიბლია საკმაოდ ახლოს დგას შუამდინარეთის მითოლოგიასთან, რადგან, ბიბლიის მიხედვით, ღმერთი ნათელია, იგი გარემოცულია დაუბადებელი, შეუქმნელი ნათელით. ბიბლიური კოსმოგონიის მიხედვით, „ნათელი იქმნა“ პირველ დღეს, ხოლო მნათობთა (მათ შორის მზისაც) ანთება (განათება, ნათელ-ქმნა) მოხდა შესაქმნის მეოთხე დღეს. მაშასადამე, ნათელი ჯერ კიდევ მნათობთა, ე. ი. ფიზიკური ნათელის წყაროს, შექმნამდე არსებობდა. ლეთისმეტყველებაში ცხობილია, რომ ბიბლიური კოსმოგონიის მიხედვით არსებობს ორგვარი ნათელი: ერთია „უყამო, დაულამებელი, დაუბადებელი ნათელი“, მეორე — „ხილული“ ნათელი. ბიბლიური კოსმოგონიის მეოთხე დღემდე არსებული ნათლის წყაროდ მიჩნეულია არა მზე და სხვა მნათობები. ფიზიკურად არსებული მნათობები, არამედ ნათლის სულიერი ასპექტი, „უხილავი ნათელი“, რომელიც „ხილული ნათელის“ წყაროდ მიიჩნევა. მ. გიგინეიშვილს განხილული აქვს ორგვარი ნათელის არსებობის საკითხი ძველ ინდურ, ძველ ეგვიპტურ, ძველ ბერძნულ და რომაულ ფილოსოფიაში¹. ყველგან აღიარებულია, რომ უნივთო ნათელი უძლოდა წინ ნივთიერი ნათელის შექმნას.

წმიდა მამათა მოძღვრების მიხედვით, ღმერთის მეორე ჰიპოსტაზი ძე ღმრთისა—იესო ქრისტი არის განსაკუთრებული განოსახულება ნათელისა, რომელსაც ჩვეულებრივ უწოდებენ „ნათელი ნათლისაგან“. საგულისხმოა, რომ ქრისტე სულიერ ნათელთან, სულიერ მზესთან არის გაიგივებული. ორგვარ ნათელს განარჩევენ ნეტარი ავგუსტინე, ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი, ბასილი დიდი, გრიგოლ ნაზიანზელი, გრიგოლ ნოსელი. ცნობილია აგრეთვე სვინეზიოს კვირინელის ქრისტესადმი მიძღვნილი საგალობელი, რომელშიც უნივთო ნათელი „პირველად ყოფილ ნათელად“ არის მოხსენიებული, ხოლო ნივთიერი ხილული ნათელი „მეორე მზედ მამა მეორე ნათელისა“.

ხალხური სიტყვიერებაც თავისებურად ამუშავებს ნათლის ტროპიკას. ჯადოსნურ ზღაპრებში ხშირია ნათელი (ღამე რომ არ არსებობს) ქვეყნები, აგრეთვე ისეთი ქვეყნებიც, სადაც დღე არ არის. მუდმივი

¹ მ. გიგინეიშვილი, მზე — „ხტი ღმრთისა“ ეფესოსეაოლისში (კრებ.: ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები, VII—VIII, თბ., 1976, გვ. 102—112).

სიბნელეა. უნდა შევნიშნოთ, რომ ნათელი ქვეყანა სიკეთის განსახიერებაა, ხოლო ბნელი (მაგ., ქვესკნელი და სხვა) — ბოროტებისა, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ გმირის გამარჯვების შემთხვევაში ბნელი ქვეყანაც ნათდება (შესაძლოა, ეს ქრისტეს მოვლინების წინა საფეხურადაც ჩაითვალოს). როგორც ჩანს, უძველეს ხანაში ჩასახული ეს შეხედულებანი ნათელისა და ბნელის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ ასე თუ ისე მაინც რეალურ ფაქტს — დღისა და ღამის არსებობას, დაღამება-გათენებას უკავშირდებოდა, რის გამოც უძველეს დროშივე გაიზარა ხალხმა ნათელი, სინათლე — სიკეთედ, ხოლო ბნელი — ბოროტებად.

მ. გიგინეიშვილის გამოკვლევის მიხედვით, ძველი ქართული სასულიერო პოეზიაც აღიარებს ორგვარი ნათელის არსებობას². „თვმნათობი ნათელი დაუსაბამო“, „უსხეულო ნათელი“, „ბუნებითი იგი ნათელი“ — არის შემოქმედი ღმერთის სახელები, მისი ძირითადი ატრიბუტები, რაც ადასტურებს ნათელის სულიერი ასპექტის პირველადობას, მის პირველ პლანზე არსებობას. ეს სახელები მიუთითებენ, რომ ფიზიკური ნათელის შექმნამდე არსებობდა ნათელის სულიერი ასპექტი, რომელსაც არ ჰქონდა საწყისი, დასაბამი. რამდენადაც მას არ ჰქონდა სუბსტანცია, საწყისი („უსხეულო“), ამდენად იგი მუდმივია („დაუსაბამო“) და ბუნებრივი („ბუნებითი“), თავისთავად არსებული („თვმნათობი“). ღმერთი გააზრებულია „ნათელად“. „სინათლედ“, რომელიც სიკეთის წყაროს წარმოადგენს.

ქართული ჰიმნოგრაფიისათვის ჩვეულებრივი გამოთქმა „განგანათლა შენ უნათლეს ნათელსა მზისა“ — მზის ნათელის მეორადობის დამამტკიცებელია, ამასთან აქვეა ხაზგასმული, რომ ქრისტე, რომელიც განხორციელებული (ხორცშესხმული) ღმერთია, მზის ნათელს, ე. ი. ფიზიკურ ნათელს აღემატება, რომელსაც, ბუნებრივია, წინ უსწრებს უხილავი, მარადი, დაუსაბამო, შეუქმნელი, უსაწყისო ნათელის არსებობა.

მიქაელ მოდრეკილის ჰიმნოგრაფიულ კრებულში ვკითხულობთ: „საუკუნეთა უპირატეს შობილი ზეცას ღმერთი ღმრთისაგან და ნათელი ნათლისაგან, დღეს მოვიდა იორდანეს ნათლისღებად თვთ შეუხებელი უსხეულო ნათელი, რამთა ბრწყინვალედ განანათლა სოფელი“³.

„ზეზი სამეუფო, ზეგარდამო ქსოილი, ზეშთა ბუნებისა ჩუენისა ზეცისა უფლებათა მეუფემან შეგიმოსა შენ, ღირსო მამაო, ეფთჳმი დიდებულო, და მრჩობლმან სიყუარულმან ქრისტესმან შეგიტნზა შენ

² მ. გიგინეიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 105—110.

³ S 425, გვ. 153.

გვრგვნი სულნელთაგან დაუქნობელთა ყუავილთა და გიხარის მართალთა თანა სასუფეველსა შინა, სადათ თუთ ჰნათობს ბუნებითი იგი ნათელი“⁴.

„თუთ მნათობი ნათელი დაუსაბამოა გამოჩნდა ღრუბლისაგან სულ მცირისა უბიწონასა სიჩრდოსა მალნართაჲსა ქალწულისა საშოისა“⁵.

„ღმერთი ღმრთისაგან შობილი, ნათელი ნათლისაგან, უპირატესი დაწყებასა ჟამთასა ჟამთა აღსასრულსა ქალწულისაგან იშვევ ჯორცითა, ღმრთისა სიტყუაო და ნათელს იღე ჩუენთეს“⁶.

ამ ნაწყვეტებიდან ჩანს, რომ ნათელი ღმერთის ერთ-ერთი ეპითეტია და დასტურდება ისიც, რომ ქართული ჰიმნოგრაფია განასხვავებს ორგვარ ნათელს. ქართულ ჰიმნოგრაფიაში ღმერთის მეორე ჰიპოსტასის ქრისტეს ეპითეტად არის მიღებული ძალზე გავრცელებული „წყაროა ნათელთაჲ“, „დაუსაბამოა ნათელი“, „ნათელი თუალთ-შეუდგამი“. მრავალგზისაა აღნიშნული, რომ „ნათელი არს ქრისტე მიუაჩრდილებელი“. ფილოსოფიური ხასიათის სასულიერო პოეზიის ძეგლში „სათნობათა კიბეში“, რომელიც შეთხზულია იოანე პეტრიწის მიერ, ასევე ორგვარი ნათელი გაიჩვენა (ოლონდ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ნათელს სხვაგვარი გაგებაც აქვს) მაგალითად:

მორჩილება არს მოკუდინება ნებათა
და უარყოფა წადილისა სრულიად,
ვინაჲთჲან იგი თეს შორის ცხოვრობს არ ოდეს,
არამედ მუნ არს ქრისტეს და გონებითა,
და ერთსა ჰხედაეს — დაუესოსა ნათელსა“ (44)⁷.
„ნიჭი არს ესე გაჰოუთქემელი დიდი,
ზესთა ნათელთა მამისაგან მოსრული.
ოდენ მათ მიერ საცნაური, რომელთა
მოიგეს იგი გონებითა წმინდითა
და ჰყოფდენ მადლით, სრმშვიდით, სრწრფოებრით“ (247)⁸

სასულიერო პოეზიაში ხშირია გამოთქმა „ბნელსა შინა ნათელის ბრწყინვის“ შესახებ, რომელსაც ორგვარი გაგება გააჩნია: 1. ქრისტეს მოვლინებით ქვეყნად ნათელის ბრწყინვად, 2. უხილავი, უსაწყისო, დაუსაბამო ნათელის სულიერ ხილვად, ჰერეტად, რაც შესაძლებელია მხოლოდ „შინაგანი სახედველით“, როგორც ვხვდებით იოანე მინჩხის

⁴ S 425, გვ. 224.

⁵ იქვე, გვ. 204.

⁶ იქვე, გვ. 205.

⁷ იოანე პეტრიწი, სათნობათა კიბე, გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ი. ლოლაშვილმა, თბ., 1968, გვ. 179.

⁸ იქვე, გვ. 229.

საგალობლებში. დავით აღმაშენებლის სიტყვებით კი „მხედველობაჲ სულისაჲ არის სულიერი ჭკრეტის საფუძველი ნათლის შესაცნობად. სასულიერო პოეზიისათვის ამ შემთხვევაში ამოსავალი იოანეს სახარების შემდეგი სიტყვები უნდა იყოს: „მე ნათელი სოფლად მოვივლინე, რადთა ყოველსა რომელსა ჰრწმენეს ჩემი, ბნელსა შინა არა დაადგრეს“ (იოანე, XII, 46). აქ ნათლად ჩანს, რომ ნათელია ქრისტე („მე“). მიქაელ მოდრეკილის ჰიმნოგრაფიულ კრებულში ვკითხულობთ: „მიზეზი იგი ბნელისაჲ და ცოდვისა საცთური განიდევნა ღმრთეების ნათლითა, რადჟამს წინაჲსწარ ეუწყა ღმრთის მგალობელსა ესაიას ზეცისა საიდუმლოჲ დაფარული, უბიწოჲსა ქალწულისა მიდგომილებაჲ და განკვრეებული ესრეთ იტყოდა: აწ იხილეთ ნათელი, მყოფნო ბნელისანო, რამეთუ მოვიდა მზესი მართლისაჲ დამკსნელად ბნელსა მას კერპთმსახურებისასა და ნათელად დაბნელებულთა“⁹. ნაწყვეტი ზრავალმხრივია საყურადღებო. უპირველეს ყოვლისა, აქედან ჩანს, რომ „ღმრთეებისა ნათლითა“, ე. ი. მაცხოვრის განხორციელებით, ამქვეყნად მოსვლით ბნელი განათდა, გაბრწყინდა, რადგან ქრისტემ განაგდო ბნელი, პირველცოდვა მიეტევა ადამის მოდგმას. ქრისტე მოევლინა „მზედ სიმართლისა“ „დაბნელებულთ“ ნათელად, კერპთმსახურთ აწალი გზის ძიების საშუალება მისცა. მეორეც, ჰიმნოგრაფი არაქრისტიანთ, კერძოდ, კერპთმსახურთ, მოიხსენიებს სიტყვებით „მყოფნო ბნელისანო“, რომელთაც შესაძლებლობა მიეცათ ნათლის ხილვისა, ე. ი. ქრისტეს, მაცხოვრის ხილვა-შეცნობისა, წვდომისა. და მესამეც, ნათლის ხილვა და აღიარება, ქრისტიანული მოძღვრების მიხედვით, შინაგანი, სულიერი წვდომის პირველსაფეხურია, რასაც „უთუალო გონებით“, „შინაგანი სახედველით“ ნათლის შეცნობა მოსდევს. ბნელი ღვთის შეუცნობადობის, შეუცნობლობის სიმბოლოდაა მიჩნეული, ხოლო ნათელი ღვთის შეცნობის სიმბოლოდ.

გიორგი ათონელის „თთუნში“ ვკითხულობთ: „ბრწყინვალებამან შენმან, მზეო სიმართლისაო, დაშრიტა მტერი და განანათლა სულნი ბნელისა და აჩრდილთა მსხდომარენი, ესნილნი მონებისაგან მწარისა უხილავისა ფარაოჲსა“¹⁰.

იოანე ნათლისმცემლის სახელზე შეტანილ საგალობლებში, რომლებიც გიორგი ათონელისეულ „პარაკლიტონის“ ტექსტშია შეტანილი. ნათქვამია: „სოფლისა ბნელსა შინა აღმოაბრწყინვე, ბრძენო, საღმრთოჲ ნათელი, მაუწყებელი ბრწყინვალეებისა მზისა სიმართლისაჲსა“¹¹.

ამ შემთხვევაშიც „საღვთოჲ ნათელი“ მიემართება ქრისტეს, რომელიც ბნელ სოფელში (იგულისხმება ცოდვადაცემული ქვეყანა) გა-

⁹ s 425, გვ. 37.

¹⁰ A 402, გვ. 41—42.

¹¹ A 93, ფ. 42.

შობრწყინდა. იგივე სიტყვები ნათლობის მნიშვნელობასაც განსაზღვრავს.

სასულიერო პოეზიის მიხედვით, გარდაცვლილთა სულები ღვთის მეშვეობით მკვიდრდება „ნათელსა წარუვალსა“, რის შესახებაც „პარაკლიტონში“ იკითხება: „სახიერო ღმერთო, სულნი რომელ გარდაიცვალნეს საწუთრომსაგან საუკუნესა, შენდობამ მიჰმალე თანამდებთა მათთაჲ და ნათელსა მკვდრ წარუვალსა ღირსყვენ და ცხორებასა რა მარადის გადიდებდენ შენ დამბადებელსა ყოველთასა გალობითა საღვთოთა“ (10 v). „ნათელი წარუვალი“ უნივთო, უსაწყისო ნათელის სახელია. აქვე ვხვდებით ამ თვალსაზრისით ძალზე საინტერესო ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილ საგალობელს: „ს ა მ კ ვ დ რ ე ბ ე ლ ო უ ხ რ წ ე ლ ი ს ა მ ი ს ნ ა თ ლ ი ს ა ო, ყოვლად წმიდაო, განმანათლე ცოდვათა ჩემთაგან და ბნელებული და ვნებათა მიერთყუექმნილ და საუკუნესა მას ცხოვრებასა ზიარ მყავ, მ ღვთისმშობელო. რომელ შენ ხარ მგობი ყოველთაჲ, რომელნი გესვენ შენ“ (5 ს). იოანე ნათლისმცემლის საგალობლებში ნათქვამია: „რომელმან პირველ აღისა ცეცხლსა საღვთოსა შეახე კელი შენი მიწისაჲ, ყოვლად ბრძენო, და არაჲ შეიწუ, არამედ უფრომს განჰბრწყინდი ნათლითა ღმრთეებისაჲთა და განანათლებ სულთა მლაღადებელთა“ (4r). „ღამესა შინა ამის ცხოვრებისასა ცისკარი დღისა საღმრთომსა ბრწყინვალისა მაუწყებელი აღმოჰყედ, იოანე, და ქრისტეს ღმრთისა მეუფებაჲ ჰქადაგე, და ნათელი წარუვალი მოგუფინე, წინამორბედო“ (3r). „შენ, სანთელო ნათლისა უკუდავისა წინააღნთებულო და ბრწყინვალეო, ღმრთაებისა ნათლითა სული ჩემი დაბნელებული ცოდვითა განანათლე, წმიდაო, რაჲთა ღირს ვიქმნე ნათლისა სინანულისასა და შენდობასა შეცოდებათა მათ ჩემთასა“ (1r). „შენ, მთიები მზისა მის სიმართლისა, აღმობრწყინებული ნათლად, მსხდომარეთა ცოდვისა ბნელსა ჯოჯოხეთს რაჲ მიიწიე, ნეტარო, ახარებდი ყოველთა მოსლვასა მეუფისასა და გამოქსნასა მათსა მძლავრებისა მისგან მტერისა ბოროტისა“ (1r). „ედემს შინა ეუფლა სიკუდილი პირველ ქმნილსა მას და ხრწნილებასა მიეცა, ხოლო ჯოჯოხეთისა მყოფთა გიხილეს რაჲ ნათელი უკუდავეებისაჲ განბრწყინვებულნი, ესრეთ ღაღადებდეს უფალო დიდებაჲ [ძალსა შენსა]“ (11r). ღვთისმშობლის საგალობელი გვაუწყებს, რომ მისმა ძემ, მისმა ნაშობმა გაუნათლა ბნელი ადამის მოდგმას: იხსნა პირველცოდვისაგან. „შობამან შენმან დაჰქსნნა შჯულისა წესთა აჩრდილნი და საიხენი, ღმრთისმშობელო, რ შენ მიერ მოგუეფინა ნათელი საღმრთოჲ ბრწყინვალე და მიქსნნა შეცოდებათა ჩუენთა ბნელის და წყუდიადისაგან“ (12წ). „რომელსა ეგ ყოველი კელმწიფებაჲ სიკუ-

დილისა და ცხორებისაჲ გაქუს, ქრისტჳ, ღმრთის მსახურებით დაძინებულნი სულნი ბრწყინვალეებასა ნათლისა შენისასა ღირს ყვენ მკვდრყოფად, რაჲთა გაკურთხევდენ შენ“ (13r). „შენ ღრუბელსა ნათლისასა კარავსა ზეცათასა და ბქესა ცხორებისასა რომელსა შინა დაემკვდრა ქრისტჳ მეუფჳ, გვედრებით ყოველნი, დედოფალო“ (16r). ყოველთა წინასწარმეტყველთა და მოწამეთა საგალობელში იკითხება: „საღმრთოთა ნათელთა შემწყნარებელ ჰყავთ გონებაჲ თქუენი, ჳ ღმრთისმეტყუელნო, და ნათლად იწოდენით და ჰქადაგებდით მზესა სიმართლისასა, წწტყლნო, განმანათლებელნო სულთა ჩუენთანო“ (16 v).

როგორც მოყვანილი ნაწყვეტებიდან ჩანს, ქართულ ჰიმნოგრაფიაში ნათელი ღვთის ჩვეულებრივი ეპითეტია და ქრისტეს, მაცხოვრის ხორცშესხმაა განსაკუთრებით ხაზგასმული¹².

ძველი ქართული სასულიერო პოეზიისათვის დამახასიათებელი ტრაფარეტული ხატოვანი გამოთქმაა „ნათელსა უღამოსა“, რომელიც ასევე ღმერთს მიემართება. იეზეკიელის საგალობელში, რომელშიც აკად. კ. კეკელიძის ვარაუდით, სვიმეონ მესვეტე უნდა იყოს შექმბული, ვკითხულობთ:

ნათელსა შორის უღამოსა მბრწყინავან
და უვალისა მზისა ელვარებითა
უმიმწუხრო, მართალთა საშუებელსა თ. ნ,
შუებულება მითხოვე უფლის, სკმეონ¹³.

იოანე პეტრიწის „სათნოებათა კიბეში“ „უღამო ნათელი“ ღვთის ერთ-ერთ ატრიბუტად არის გამოყენებული:

ნათლითა ვითარ ბნელი უჩინო იქმნის,
ეგრეთ რისხვა და გულისწყრომა განქარდეს,
მონაზონმან რაჲ სიმდაბლით ხედვად იწყოს
ერთებრივსა მას უღამოსა ნათელსა —
და ესე სცვალის აჩრდილი საუკუნოდ (გვ. 190).

საინტერესო მასალას ვაწყდებით სინურ იადგარებში: „ვხედავთ-მცა გონებითა ყოფადსა მას ჟამსა საშინელსა და ორკერძოვე საქმე-

¹² აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ თავდაპირველად ქრისტიანულ მწერლობაში ნათელი მხოლოდ ღმერთის, სამების, მისი ჰიპოსტაზების სახელი, ატრიბუტი იყო, ხოლო გვიან შუასაუკუნეებში იგი იქცა მარიამ ღვთისმშობლის ეპითეტადაც.

გვიან საუკუნეებში იშვიათ შემთხვევაში ნათელი მიესადაგება წინასწარმეტყველთ, ხოლო უფრო გვიან — მოწამეთ. აქედან გამომდინარე, ჩვენ სავსებით კანონზომიერად მიგვაჩნია, რომ საერო მწერლობაში, კერძოდ, რუსთაველის პოემაში ნათელის მნიშვნელობა, მისი გამოყენების ასპექტი რამდენადმე შეცვლილი სახით წარმოგვიდგება.

¹³ ძვ. ქართ. ლიტ. ქრესტ. I, ს. ყუბანეიშვილის რედაქციით, თბ., 1946, გვ. 380.

თაებრ სიმართლედ მიგებასა ნათელსა დაუღამებელსა და ბნელსა განუნათლებელსა“¹⁴. „ნათელი დაუღამებელი ნათლისაგან თუალთშეუდგამისა მოსრული შევიდა საშოსა სულმცირისა მის ღრუბლისასა და მისგან გამოგვბრწყინდა ჩუენ ღმერთი სრული, შემოსილი დიდებითა, ერთი გუამი ორითა მით ბუნებითა“¹⁵. „ნათელმან დაუღამებელმან, დაბადებულთა დაბადებისა მიზეზმან, ოდეს იგი მოციქულთა მთასა ზედა თანორსა უჩუენა დიდებაჲ ღმრთეებრა“¹⁶. ლეთისწობლისადმი მიძღვნილ საგალობელში, რომელიც მოთავსებულია A 603 ხელნაწერში, ნათქვამია: „შენ ხარ ცისკარი დაუღამებელისა მის დღისაჲ; შენ ხარ მშობელი მზისა მის სიმართლისაჲ“¹⁷. იოანე და ექვთიმე მთაწმიდელეებისადმი მიძღვნილ საგალობელში იკითხება: „სათნო იყო სიკეთე მღდღობისა შენისაჲ, ღირსო, მეუფემან ჩუენმან და განაბრწყინვა გონებაჲ შენი ნათლითა დაუღამებელითა და ქადაგ. ექამალალ მეტყუელ საიდუმლოთა ზეცისათა გამოგაჩინა“¹⁸. „სრბაჲ შენი აღარულე მიუღრეკელად გზასა ღმრთისა მცნებათასა და მყუდროდ ნავთსადგურად მიიწიე, და აწ შეერთებულ ხარ შენ კრებულსა თანა წმიდასა, ცხორებასა მას უცვალებელსა, ნათელსა დაუღამებელსა და სუფევასა დაუსრულებელსა“¹⁹.

„ნათელი უღამო“, „ნათელი დაუღამებელი“, „დაუღამებელი დღე“ ძველ ქართულ სასულიერო პოეზიაში გამოყენებულია ღმერთის ეპითეტად, მის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ატრიბუტად. იგი სამებისა და, კერძოდ, ქრისტეს აღმნიშვნელია ზემოთ მოყვანილ ციტატებში.

დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“ საინტიერესო მასალას იძლევა ნათელის ინტერპრეტაციისათვის: „მარტივო, სრულო, სამშუეო, ერთ ცისკროვნებაო, განმინათლე მხედველობითი სულისაჲ, რაჲთა გიხილო ნათელი ნათლითა უფლისაჲთა, სულითა ღმრთისაჲთა ძე გამოგვბრწყინვო მაშინ დაუსრულებელთა საუკუნეთა“²⁰. როგორც ჩანს, აქაც ნათელის შესაცნობად შინაგანი წვდომა, ხედვა, ანუ. „უთუ-ალო გონება“. „სულის სახედველია“ აუცილებელი კომპონენტი. იქვე მეცხრე გალობის მეხუთე მუხლში წერია: „არაჲ უხილავს მზესა ქალწული დედაჲ თუნიერ შენსა, არცა ჩემოდენ ბრალეულსა ნათელი მისი, გარნა მე შენითა ოხითა, დედოფალო, ვესავ ხილვად ნათელსა“

¹⁴ sin 75, 120r.

¹⁵ იქვე. 131 r.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ A 603, 209 r.

¹⁸ ათონის კრ., გვ. 210—211.

¹⁹ Sin 75.

²⁰ ლ. გრიგოლაშვილის პუბლიკაცია, თსუ შრ., 163, 1975, გვ. 184.

„ძისა შენისასა და ნათელსა ზეშთა საუკუნეთასა“²¹. ამ მრავალმხრივ საყურადღებო საგალობელში, ლ. გრიგოლაშვილის მოსაზრებით, იგულისხმება კოსმიური ევოლუციის დასასრული. ანუ მატერიის შესვლა სულიერ სუბსტანციაში, რის დასამტკიცებლადაც მოჰყავს იოანე დამასკელის დებულება იმის შესახებ, რომ ეჰამი „ღლითა და ღამით არ აღირიცხება“, არამედ დადგება მარადიული საუკუნე და იქნება „ერთი ღლე დაუმწუხრებელი, ოდეს-იგი მზე სინართლისაჲ მართალთა ზედა ჰაეროვნებით ბრწყინავდეს“²². აქ „ნათელსა ძისა შენისასა“ ღმერთის შექმნილი ნათელია ნაგულისხმევი, ხოლო „ნათელთა ზეშთა საუკუნეთასა“ უქმნელ, პირველად, უნივთო ნათელზე მიუთითებს.

ქართული ჰიმნოგრაფია თემატიკისა და ფორმის გამო ლექსიკურად საკმაოდ შეზღუდულია, მაგრამ მათი განხილვა. პოეტური სახეებისა და მხატვრული ხერხების გამოყენების მიხედვით მნიშვნელოვან შედეგს იძლევა. ძველ ქართულ სასულიერო პოეზიაში ტრაფარეტად ქცეული მხატვრული აქსესუარის წყარო ბიბლიური წიგნებია. რომელთა ფარგლებს ზოგჯერ სცილდება კიდევ.

ქართულ ჰიმნოგრაფიაში ნათელი ღმერთის ატრიბუტია, გავრცელებული სხვადასხვა ვარიანტებით, რომელთა შორის აღსანიშნავია „ნათელი შეუხებელი“, „ნათელი ნათლისა მომცემელი“, „ნათელი ქეშმარიტი“, „ნათელი დაუსაბამო“, „მარად არსი ნათელი მარადაოსისა ნათლისაგან“ და სხვ. მათში აშკარად გაირჩევა ორგვარი — დაუსაბამო, უსაწყისო და ბიბლიური კოსმოგონიის მიხედვით ღვთის მიერ შექმნილი ნათელი. სასულიერო პოეზიაში ნათელისა და ბნელის სიმბოლიკა სხვადასხვა ასპექტებს მოიცავს: 1. სამყაროს შექმნამდე არსებობდა დაუსაბამო, უსაწყისო, უჟამო, შეუქმნელი, დაუბადებელი, მარადიული ნათელი; ნათელის სულიერი ასპექტი; 2. ბიბლიური კოსმოგონიის მიხედვით, ხილული ნათელი, რომელიც შეიქმნა კრეაციის მეოთხე ღლე, რომლის წყაროდ უჟამო, დაუბადებელი ნათელია მიჩნეული. ეს არის ფიზიკურად არსებული ნათელი, ნათელის ფიზიკური ასპექტი; 3. ღვთისმეტყველებაში ქრისტეს ამქვეყნად მოცლინება, მოსვლა გულისხმობს ნათელის ნათლისაგან წარმოშობას, მაცხოვრის მოსვლა ბნელის განათებად არის მიჩნეული; ქრისტე, თვით ნათელი, ნათელის განსახიერებაა; 4. თეოლოგიაში ნათელი კეთილის სიმბოლოდ და მის საწყისად არის აღიარებული, ბნელი კი ბოროტების სიმბოლოა; სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებულია დებულება, რომ ნათელი ღმერთის შეცნობის სიმბოლოდ მოიაზრება, ბნელი — ღმერთის

²¹ ლ. გრიგოლაშვილი პუბლიკაცი... გვ. 184.

²² იქვე, გვ. 195.

შეუცნობადობისა; 5. გვიან შუასაუკუნეებში ნათელს ესთეტიკური ფუნქციაც დაეკისრა, იგი ადამიანის სილამაზისა და შინაგანი ბუნების გამოხატვის თვალსაზრისით იქცევს ყურადღებას.

Н. В. СУЛАВА

ТРОПИКА СВЕТА В ГРУЗИНСКОЙ ГИМНОГРАФИИ

Резюме

В грузинской гимнографии особенное внимание привлекает вопрос тропики света, которая в духовной литературе употребляется эпитетом бога.

В работе рассмотрены вопросы, касающиеся тропики света в древнегрузинской духовной поэзии.